

Botár Attila

Csavargás egy regény közepében és a Nagy Lepényen



Kis szigetről indult, amolyan szelekkel és tengerrel benőtt földdarabról Bánki Éva regénytrilógiája. Tavalyi megjelenésű a Fordított idő címet viselő első darabja vállalkozásának. (Jelenkor Kiadó). Az idővel már régen kísérletezik az elbeszélő próza, s nyugvópontra nem tud jutni, lévén a kezdet kezdeténél, a teremtés gondolatában is ott állt az idő. Hogy mi lesz a sorsa a művészet, az irodalom, inkluzíve az epika kezén, azt nehéz előre látni. Még az is megeshet, hogy a regény fölfalja az időt. A térből már keveset hagyott. Vajon jól láttuk-e, hogy a teremtés az idővel, kezdetben (ev αρχή) történt? És hogy a teremtésen kívül nincs képzelet. Emlékezhetünk-e a képzeletünkre? Képzeltünk-e vajon felejtést? És emlékezést képzeltünk-e? (Ennyi kérdést! Bele lehet veszni...)

I.

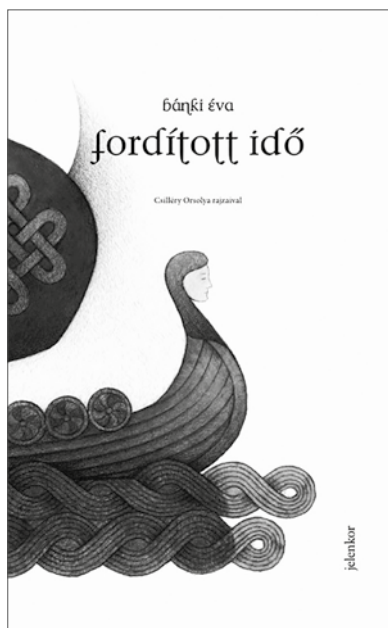
A képzelet az emlékezésre támaszkodik és onnan rugaszkodik el.

Micsoda paradoxon! Még egy kockadobásnak is számosabb az esélye, mint a fönti állítás igenlésének vagy cáfolásának.

Az emléknymokkal úgy állunk, hogy a sajátjainkon kívül a nagy közös „itatóhely” hozamát is igénybe vesszük. Nincs bizonyítva, de nem a fantáziánk gyümölcse kizárólag, hogy ez különböztet meg bennünket más élőlényektől. Riolda királynő *engramjai is a nagy antropológiai tárolóhelyről származnak Bánki Éva regényében, amelynek most második folytatása látott napvilágot.* (Bánki Éva: *Elsodort idő*. Bp., 2017, Jelenkor Kiadó.) Lehet ezer és egy éjszakán keresztül mesénkkel fogva tartani a halált, az esztendő mifelénk mégis három nappól áll, ahogy a Bánki-regény is hármas tagolású.

2.

Élünk a gyanúperrel, hogy az író nem pusztán regénytrilógiát szándékozott elénk tenni, inkább az egykori nagyregény kompozícióját élesztgetné. Mondjuk, ez formai kérdés, talán magánügy is. Magánügy? Ami ebben a – képzelt – védekezésben akadály lehet, az az írás, a beszédmód *vallo-más jellege*. Mert mi egyebet tesz az író, mint kérve kéretlenül szüntelen vallomást. A konfesszió tetten érhető az elbeszélés különböző szintjein. Hanna és az özvegy zsidóasszony Narbonne-beli élete előzménye valódi találkozásuknak, melyre a Tökéletes Városban kerül sor. Riolda még a Nyugati szél szigetének egyik könyvtári füzetében találkozik Hanna és leá-



nya, Lea szomorú történetével, és ugyancsak könyvtárban – más időben, más helyszínen – pillantják meg egymást a regénycselekmény során. Elismerve, törvényesítve a képzelet valós megidéző, -termékenyítő erejét. Az értesítés / értesülés (narráció) a maga helyére úgy illeszkedik, mint történet a történetbe. Az elbeszélés vezetésének arabeszk-szerűsége is narratív elem, miként a fejezetcímek időpontjai is két-három történelmi és koholt kultúrkör kronológiájára utalnak. („május nónáján, a levelibéka napján” 151. p.). Valami történt az idővel, tudatja már a regénytriológia első könyve is. „Romlott.” „Összeomlott.”, „Beteg.” Válogathatunk a jelzők, minősítések közül. Az idő amolyan Hamlet utáni lett. A gravitációs hullámok által mostanában megnyílt idő-titkok, idő-redők is mintha ebből a regényből léptek volna elénk. Már-már fölösleges is valamely holnapi, holnaputáni recenzióban, irodaloméletben idősíkokról beszélni. Nem sík. Bánki Éva gyakran mozdítja elő a regény cselekményét kérdőmondatokkal. Akár ilyen egyszerűvel: „És ha egyszer túl sokan leszünk?...” (12. p.) Ám vallomás jellegű és nem csupán retorikai / költői a következő kérdés: „Mi történik veled, ha megszabadítanak a szabadságotól” (124. p.) De a következő felvetés is konfesszionális tépelődés, nem is minden máig ható érvény nélküli a kérdés: „És sokszor eltöprengett, hogy nem lehetne-e az emberi párosodást is ugyanilyen szakértő előrelátással megtervezni, megkímélve a lelkeket a lehangoló várakozás kínjaitól.” (128. p.) A kérdések között egész csokor rohamoz bennünket, amelyek egy korszak „levegőjében vannak”, de – valamelyes változtatásokkal – nem csak az európai középkor alapkérdései: „Igaz-e, amit az angolszászok rebesgetnek? Hogy a tökéletes nyelvet már feltalálták Sevilleben? Hogy a normannok a Brit-szigetek lerohanására készülnek? Hogy a győzelemtől megittasodott frankok vissza akarják állítani a Római Birodalmat? Igaz-e, hogy egy isteni eredetű dinasztia, az Abásszidák győztek Afrikában, és a kalifájuk nem fáradtságon, bányák-

ból nyeri az aranyat, hanem fekete bőrről, muszlim angyalok hozzák neki Indiából?” (72-73. p.) Az idővel való játszadozás a hozzá kapcsolódó tér sérülésével jár. És sérülés nincs szenvedés nélkül. És szenvedés nincs változás nélkül. Szembe lehet ugyan állítani a történelmet, amely fejlődést, a mítoszt, amely változást, metamorfózist idéz elő, de az ilyen szembeállítások értelmüket veszítik a vallomásosság mozzanatában. Márpedig az újabb regény lapjai és talán az újabb valóság talaja a vallomás nélkül üres és terméketlen. A 19. századi svájci tudós, J. J. Bachofen figyelmeztet is, hogy „A mítosz és történelem elválasztásának [...] az emberi fejlődés folyamatosságával kapcsolatban semmiféle jelentősége és létjogosultsága nincs.”*

3.

Riolda születésének, sorsának, kalandjainak, megrendültségének, azaz életének első másfél évtizedét (Fordított idő) szűkebb terjedelmű könyvben meséli el, mint ezt az egyetlen „feketerigós” évet, amit szigetétől, királyságától, családjától távol tölt, s ami most *Elsodort idő* címen hív a vén Európa térségein és kuszált idejében új kalandokra. Talán a dolgok letisztulásának lehetünk tanúi, vagy még szövevényesebbé, gubancosabbá válik a parányi sziget királynője körül a kontinens története, kérdezhetjük. Ha arra a lepényre gondolunk, *ami földrésznünk az első krisztusi évezred vége előtt és felé* – jókora része nyers, másrészt elégett, kilyukadt, odakozmált, forró, elhült – fel kell, hogy tűnjön, micsoda formális egybeesések, időbeli koincidenziák, „ritmikus hasonlóságok” vannak Európa mai állapotával. Riolda bolyongásai révén fontos és kiemelt, amire rámutat Bánki Éva: az utópiák féktelen küzdelme. Utópiák helykeresése a földrész – csupán geológiailag! – szilárd talaján. Hispániától Dániáig, a brit szigetvilágig: Northumbriáig. (U-tópia: hely, ami nem hely, de igazi európai – és filmes! – fogalom lett immár Ázsiától Dél-Amerikáig!) Hol van Cádiz? És hol Réiens? Térképet is szerkeszthetett volna az író az idő

valódi és hely nélküli helyeiről a könyvébe. A regény plaszticitásának erősítése ennek nem látná bizonyára kárát, de a világ *szét-regényesítése* fölötti ironia is kibukkanhat az ilyen térképek alól. (Lásd William Faulkner képzeletbeli kantonjának, megyéjének [Yoknapatawpha County] mappáját az Absolon, Absolon! kötetből.) Illighaen, a normann krónikás jóvendőlése az első könyvben, hogy a kereszténység nem éri meg a következő éveket, elhamarkodott volt. Ahogy elhamarkodott az a mostanság lábra kapott kijelentés is, hogy Európa vagy keresztény lesz, vagy pedig nem lesz. (Európa legfeljebb kereszténynek *hazudja magát, s erről nem csak az elmúlt évszázad tanúskodik.*) De az üdvtörténet nem ilyen kijelentések alapján zajlik. Garaboly példát lehetne a regényből mutatni arra, hogy Riolda életútjának leágazásai milyen választási lehetőségeket kínáltak. A regény igen találóan, színesen teríti elénk, hogy a szereplői mennyire állnak össze sorsból, illetve mennyire személyiségek. Az előbbieket egyedek, egyének, mint Hildi hercegasszony, akinek a történetben eljátszott szerepe adja meg súlyát (érzékeltetjük, láthatjuk: súlytalanságát). Egyén a gyerekkereskedelemmel foglalkozó Moises bácsi, de az általa felnevelt, később sorsokat és neveket és mániát változtató Benjamin is. Külön említést érdemel Hildi három elveszett gyermeke, akik itt (valamint a trilogia első könyvében!), az Odillon szerint „katolikus” rengeteget járva kísértének, s adott időpillanatban maga Odillon apát is fehérruhás kísértetként bukkantak eléjük. Sorsából kilépett, (becsvágyat, érdekközösséget, boldogulást, illúziókat, vallásokat maga mögött hagyó) hősnő viszont Riolda, aki személyiséggé tisztul, levette magáról a kezdeti, sorsa – különbözősége – által ráért, sodródást, sodortatást.

4.

Az elveszett zsidó törzsek keresése, Ethelred király rajongó (és dilettáns) hitbuzgalma, a Tökéletes Város, amely munkafunkcióra korlátozott (korabeli „pizivel”: tökélete-

sített) emberpéldányokat állít elő, a normann hercegnő gátlástalan hataloméhsége, a pogány harcosból lett keresztény apát, Odillon szakrális építészetben megnyilvánuló vallási akarnoksága, a hamis ereklyéket keresztény templomoknak kínálgató Benjamin mind-mind akár egy eddig ismeretlen Sterne-regényből léptek volna elő. Még a rabszolgából a kalifa nagyvezérévé felkapaszkodott Al-Zadzsr is komoly birodalom alapításán, a világ mohamedánjainak egyesítésén törte a fejét. A mániák változó intenzitású gyűjteménye teszi oly feszültté, ellentmondásossá és fordulatossá Rioldának a királyságán kívül töltött esztendejét, egyben a regényt is. Ám ebben a történetben minden képzelet szülte akarnokság, szenvedély, téboly (mánia görög fogalom, egyik értelme: megszállottság) a jövő birtoklására irányul. Minden szenvedést a jövővel való összemérés (jövőbe vetettség?) mint lehetőség (kalkulált), elképzelt pozitív *hozam* igazol. A cél, más kifejezéssel élve: hagyományt kényszeríteni a jövőre. Stratégia és önfeledt játék (például olvasás) pontjai között. Így jutunk, ilyen gyanútlanul az esztétikumon túl a politika értelmezési tartományába.

5.

De minden politikai megoldásnak útját állja, hogy ez a jövő egy szigeten, kódexlapokba zárva várakozik olvasójára.

* Bachofen: Mítosz és az ősi társadalom. Bp., 1978, Gondolat K. 104. p.